

Dělníci, mistři a úředníci továrny na jemná sukna v Telči 1807-1861

JAN JANÁK

Dějinám továrny na jemná sukna v Telči, kterou zde zřídil v roce 1807 židovský podnikatel Jakub Lang, byla již věnována pozornost na jiném místě.¹ Víme, že Lang, jehož rodištěm byl Colmar v Alsasku, působil v habsburské monarchii nejdříve v jižních Čechách, kde provozoval soukenickou a punčochářskou manufakturu v Novém Etyнку (dnešní Nová Včelnice). Dostal se sem ze Stuttgartu, provozu se však vzdal a v roce 1807 zřídil továrnu v Telči. V roce 1829 Jakub Lang zemřel a po jeho smrti patřila továrna jeho dětem pod firmou Ludwig Lang a spol. Ludwig Lang však zemřel předčasně již roku 1835 a od roku 1834 byl provoz továrny přerušen a znovu byl obnoven až v letech 1838-1839. Od vdovy Ludwiga Langa koupil továrnu její otec Michael Lazar Biedermann, sídlící jako privilegovaný židovský velkoobchodník ve Vídni, který si k vedení telčské továrny zjednával zkušené odborníky, jako byl zejména Aristide Doret, rodák z věhlasného centra výroby jemných suken ve Verviers v dnešní Belgii, kterého Biedermann přijal roku 1842 i za společníka firmy Teltscher Fein-Tuch-Fabrik Biedermann und Doret. Již roku 1845 byla však tato společenská smlouva zrušena a v Telči potom zřejmě působil Biedermannův zeť Bernhard Back, židovský familiant z Prostějova. V roce 1852 musila továrna zastavit dočasně provoz, roku 1853 jej obnovila, avšak pravděpodobně již koncem 50. let zde byla výroba zcela zastavena a počátkem roku 1861 oznámil rytíř Simon Biedermann a jeho tři společníci Hermann, Anton a Gustav Biedermannovi, že se soukenické výroby v Telči vzdali a požádali krajský soud v Jihlavě o zrušení firmy. V roce 1863 byla sice obnovena výroba vlněného zboží z mykané příze v někdejší továrním objektu v Krahulčí, který dříve patřil k telčské továrně, nedosáhla však již nikdy tak velkého rozsahu, jako tomu bylo v Telči.

Naším úkolem bude nyní zjistit zejména na základě matrik, do jaké míry se v telčské továrně uplatňovali pracovníci, hlavně odborníci pocházející z ciziny, a do jaké míry v ní pracovali dělníci z města a okolí, popř. z českých zemí. Víme, že tkalců bylo v okolí Telče již před zřízením Langovy továrny značné množství, což byl zřejmě i jeden z důvodů umístění továrny do Telče.

Budeme vycházet z matrik telčské farnosti, které byly určeny pro vlastní Telč, pro niž jsou údaje rozděleny do částí týkajících se vnitřního města, Velkého předměstí, Starého města, popř. Starého předměstí a Nového předměstí. Dále jsou zde údaje pro ostatní obce patřící do telčské farnosti, tj. pro Doupě, Dyjice, Dyjičku, Dolní Dvorce, Hostětice, Krahulčí, Mysliboř, Řídelov, Rozsčiky, Studnice, Vanov, Vanůvek, Volevčice a Zvolenovice. Byly prohlédnuty údaje týkající se Telče a Krahulčí, v ostatních obcích nebyli zaměstnanci továrny při namátkové kontrole objeveni. Zachovány jsou jen případy, kdy šlo skutečně o zaměstnance továrny, což je v matrikách označeno poznámkou u povolání „bei der Fabrik“ nebo „in der Fabrik“. V pochybných případech na to upozorňuji. Ve vlastní Telči uvádějí matriky i značné množství soukenických mistrů, soukeníků, soukenických tovaryšů, barvířských, popř. krasnobarvířských mistrů, barvířů na černo, postřihovačů, úpravců suken, kazimírských mistrů, tkalců mušelínu, cajkařů, valchářů apod., kteří však v továrně nepracovali. Totéž platí i o řadě tkalců, kteří jsou zaznamenáni v Krahulčí, ve Studnicích, ve Vanově, Vanůvku, Volevčicích a Zvolenovicích.²

První zmínka o zaměstnancích Langovy továrny je v telčské matrice narozených k 23. listopadu 1807, kdy je u vnitřního města uvedeno narození dítěte „úpravce suken v továrně“ Ignáce Knotta. Nevíme o něm bohužel, zda byl v příbuzenském vztahu k Hubertu Knottovi, mechaniku a výrobcí strojů v Brně, který se roku 1834 pokoušel o zřízení strojní přádelny vlny v Třebíči a který zemřel 3. prosince 1849.³ V kladném případě by Ignác Knott pocházel zřejmě z Eupenu v Nizozemí, což bylo známé centrum výroby jemných suken.

Z roku 1807 je rovněž matriční záznam o „vrchním faktoru v továrně“ Arnoldu Gunstlingovi a o úpravci suken Franzi Hörchröderovi.⁴ Ten je roku 1814 uveden jako strojní brusič, jindy jako brusičský mistr a tak je později označován soustavně. Víme o něm, že byl synem hostinského v Kardašově Řečici a jeho matka pocházející z Altenburgu byla dcerou soukenického mistra.⁵ V továrně působil Hörchröder velmi dlouho a zemřel roku 1845 ve věku 72 roků na ochrnutí plic.

V roce 1808 se v matrikách objevuje i úpravce suken Petr Launé. U Starého předměstí je k roku 1807 uváděn tovární dělník František Souček a k roku 1808 zámečnický tovaryš v továrně Bartoloměj Kutta, tovární pokladník Ignác Hellmann a dílenský mistr Augustin Hradecký. U Velkého předměstí jsou k roku 1808 uvedeni soukeničtí tovaryši v továrně Jan Kalkus a Antonín Medek.

Z prvního tříletí, popř. čtyřletí, tj. do roku 1810, uvedeme všechny pracovníky známé z matrik. Byl to ještě valchář Tadeáš Hollmeister pocházející z Počátek; roku 1809 mu bylo 26 let. Dále je to úpravce suken Vít Prokeš a tovární sluha Jakub Kalina. Pod jménem Gallinka je uváděn v roce 1811 jako tovární dozorce a s tímto označením jej známe ještě v roce 1833. Krasnobarvířem byl roku 1808 brněnský rodák Karel Raphael, tehdy 26 letý, a k roku 1810 to byl barvířský tovaryš protestantského vyznání Johann Hermann z Gdaňska v tehdejší provincii Západní Prusko. V uvedeném roce ve věku 42 let v Telči zemřel, nevíme však zcela určitě, zda pracoval skutečně v továrně.

Známe již také jednotlivé specializované mistry a z nich zejména stolařského mistra Františka Nováka, který je doložen k roku 1810, kdy si 31. července ve věku 40 let vzal za manželku 45 letou vdovu po soukenickém mistru Josefu Dvořeckém (jedním ze svědků byl Ignác Knott). František Novák byl oním mechanikem, který vyrobil pro

telčskou továrnu první spřádací stroje na vlnu podle anglického vzoru, a to zřejmě jako jedny z prvních spřádacích strojů na vlnu u nás, které sestavil mechanik domácího původu.⁶ To, že tyto stroje pořídil stolařský mistr, nesmí překvapovat, neboť tuto skutečnost známe i z jiných míst.⁷ František Novák působil v telčské továrně pravděpodobně ještě roku 1812, kdy byla kmotrou při křtu Rozálie Nováková, „manželka výrobce strojů“. Neznámo přesně kdy však zřídil strojní přádelnu vlny v Jihlavě, v roce 1818 ale zemřel a v závěti z 13. května 1818 odkázal svůj jihlavský dům a všechny spřádací stroje svému bratru Antonínovi s přáním, aby v podniku pokračoval.

Vedle spřádacích strojů byly v telčské továrně velmi brzy zaváděny i postřihovací stroje na sukno, a to původně již roku 1808 a znovu koncem roku 1810, kdy je v Telči doložena přítomnost jednoho z jejich vynálezců. Karl Alexander Offermann, uvedený v matrice oddaných jako majitel privilegia exklusiva na postřihovací stroje v Brně, si totiž 24. listopadu 1810 bral za manželku 19 letou dceru zesnulého Ignáce Kadrnožky. Tehdy 40 letý Offermann byl protestantského vyznání.⁸

V dalším desetiletí 1811-1820 se již zaměstnanci továrny objevují v matrikách mnohem častěji.

Z ciziny to byl soukenický tovaryš protestantského vyznání Karl Wilhelm Götze, v roce 1814 28 letý, matrika však o něm výslovně neříká, že pracoval v továrně. K roku 1811 je uváděn i česač vlny Carl Paquie.

Vedle Hradeckého známe v tomto desetiletí i další dílenské mistry. Roku 1811 to byl Josef Müller a roku 1814 František Müller, od roku 1820 a v letech 1824 a 1828 se uvádí jako dílenský mistr rovněž Ernst Wurst a k roku 1818 je označen jako dílenský mistr také Jakub Kallinka zmíněný k roku 1811 jako tovární dozorce. Jako „dozorce na stroje“ je uveden Jan Dvořák, jako dozorce Ondřej Stárek a jako soukeničtí mistři pracovali v továrně Jan Bednář a Jan Šátek.

Z dalších specializovaných mistrů působil v Telči umělecký tkalcovský mistr Josef Železný, kterému bylo roku 1811 31 let (i když se o něm neříká výslovně, že pracoval v továrně, je to nanejvýš pravděpodobné) a k roku 1812 je se stejným povoláním uveden 32 letý František Antes, který si vzal za manželku dceru cajkařského mistra z Uničova Antona Schornagela.

Zámečnickým mistrem v továrně byl Jan Rösler, zmíněný roku 1815 a 1820, a jako zámečnický je uveden k roku 1815 29 letý František Brejcha; jako zámečnického tovaryše jej známe i roku 1833.

Roku 1817 se objevuje v matrice 32 letý kovářský mistr Jan Veselka, doložený i roku 1820. Valchářem byl třebíčský rodák Ignác Nikodim a valchářským tovaryšem Johann Gottlieb Heller. Ten se roku 1815 oženil ve věku 34 roků s dcerou továrního strojníka Georga Enge, což byl další specializovaný pracovník továrny.

Jako krasnobarvíř pracoval Wilhelm Schlesinger: byl augšpurského vyznání, pocházel ze Schönheide v kraji Zwickau v Sasku a roku 1818, kdy si bral v Telči za manželku dceru krasnobarvíře Heinricha Brauna z Bílska v rakouském Slezsku, mu bylo 34 roků.

Ze sledovaného období let 1811-1820 známe jménem i 15 soukenických tovaryšů, o nichž víme bezpečně, že pracovali v továrně. Podle jmen byli většinou domácího původu.⁹ Totéž je možno říci rovněž i o nám jménem známých devíti úpravcích suken.¹⁰ O úpravci suken z Nového Etyнку Jan Veselém není sice přímo uvedeno, že pracuje v továrně, je ale velmi pravděpodobné, že Lang, který tam provozoval výrobu před

svým přesídlením do Telče, si zřejmě vzal s sebou i některé kvalifikované dělníky. Totéž by mohlo platit i o soukenickém tovaryši Josefu Hlinkovi, kterému bylo roku 1820 32 let (víme, že se v Novém Etyнку narodil) a rovněž o dalším tamním rodáku, také 32 letém Matěji Truhlářovi.

K roku 1815 jsou v matrice uvedeni i dva postřihovači suken, a to 32 letý Jan Patočka a Johann Lüchem. K roku 1816 známe výrobce kazimíru 34 letého Arnošta Motela a 43 letého „dělníka v továrně“ Vojtěcha Šafránského. Roku 1818 se uvádí 25 letý nádeník Josef Bogner, k roku 1820 rovněž nádeníci Josef Schwab, Josef Skyba (52 letý) a Jan Bulavý (36 letý), dále také 36 letý cajkař z Krahulčí Antonín Rodt, prادلák vlny František Kučera, domovník v továrně Michael Oexl, „kočí u továrníka“ Vavřinec Koukal, kočí v továrně Martin Witt a Ondřej Stárek (roku 1823 byl kočím u továrníka) a v letech 1828 a 1834 kočí Josef Langer. K roku 1820 je nám ještě znám noční hlídač v továrně Ondřej Rieger a zahradník v továrně Václav Dvořák (roku 1826 byl zahradníkem Jakub Topil).

Provoz továrny řídil zřejmě až do své smrti Jakub Lang a po něm Ludwig Lang, funkce ředitele továrny se v matrikách zatím nikde neobjevuje (je málo pravděpodobné, že by jím byl někdo židovského vyznání, koho bychom v našich matrikách marně hledali), takže známe pouze několik továrních úředníků, kteří jsou však doloženi až ve 20. a 30. letech. Ze staršího období je to pouze k roku 1816 „tovární kancelista“ Jan Pechtel, ovšem vedle pokladníka Ignáce Hellmanna, zmíněného již k roku 1808.

Od počátku 20. let je v matrikách zmiňován Vincenc Knaus, původem z Telče, jeho manželka Amálie byla však dcerou učitele německé řeči Josefa Fostera v Mülhausenu v Alsasku a její matka pocházela z Wichburgu ve Württembersku. Knaus je označován zpočátku jako expeditor, popř. jako faktor, v letech 1829 a 1836 jako tovární úředník a v letech 1823 a 1831 jako správce továrny, popř. jako hospodářský správce.

Dalšími úředníky byli Ferdinand Knalze (připomíná se k roku 1828) a zejména častěji se v matrikách objevující Michael Bauer. O něm se roku 1822 píše jako o továrním oficiantu a v letech 1830 a 1834 jako o továrním úředníku. Jeho manželka byla dcerou soukenického továrníka Tomáše Salma v Manetíně v západních Čechách.

Víme, že s telčským magistrátem měl Jakub Lang dobré vztahy a upevnil je ještě tím, že syn telčského syndika Jana Rambouska (zemřel na penzi roku 1835 jako 76 letý) Karel Rambousek, kterému bylo roku 1828 24 let, se stal v továrně písařem. Jeho působení v továrně je doloženo ještě roku 1833. Kancelářským sluhou v továrně byl Matouš Schwarz, připomínaný k roku 1831.

Z období let 1821-1834 je již k dispozici ještě mnohem větší množství jmen a rovněž specializovaných funkcí.

Vedle dílenského mistra Augustina Hradeckého, kterého známe už od roku 1808, se objevuje roku 1824 přadlácký mistr Martin Josef Hany a zámečnický mistr Prokop Pill (v letech 1825 a 1831), který byl synem sládka v Chrastavě v Čechách, roku 1825 se v Telči oženil a v roce 1848 zemřel ve věku 55 roků na nervovou horečku. Dále je v roce 1826 zaznamenán kovářský mistr v továrně Vojtěch Volák a v roce 1829 zámečnický mistr v továrně Romuald Enge. V letech 1824 a 1833 je uveden soustružník Matěj Valič, k roku 1821 jsou zmíněni i mlynářský mistr v továrně Václav Kališ a „ředitel mlýna“ Ferdinand Kappler a k roku 1825 i mlynářský tovaryš Jan Reichwalk. Muselo jít o pracovníky při drcení barevného dřeva na barvení suken.

Přadláckým mistrem byl v roce 1833 Jan Dvořák, uváděný v letech 1825 a 1828 jako faktor v továrně a předtím roku 1821 jako dozorce nad stroji. Zřejmě jiný faktor téhož jména zemřel roku 1830.

Od počátku 30. let se v matrikách objevují odborníci neklamně zahraničního původu, doposud jsme jej mohli vesměs u některých pracovníků jenom předpokládat. V letech 1831 a 1832 to byli především dva přadláčtí mistři.

Jeden z nich byl Lambert Vasain, pocházející stejně jako jeho manželka z Nizozemí (jako jeho rodiště je uvedeno Tograsha), a kmotrem jejich dítěte byl Wilhelm Skene, „barvíř v telčské továrně“.

Druhým byl Martin Hardy. V matrice oddaných je zaznamenán jeho sňatek v roce 1825 a jako zaměstnání je uvedeno „přadlácký mistr v privilegované náměštské soukenické továrně“. Hardy byl původem z Tirlemontu v Nizozemí, byl katolického vyznání a stár 27 roků, nevěstě bylo 29 roků a jejím otcem byl mlynářský mistr v Telči Václav Kiánek. S telčskou továrnou neměl tehdy Hardy zřejmě nic společného, neboť svědky při sňatku byli pekařský mistr a kovářský mistr z Telče. V roce 1832 se však Hardy uvádí v telčské matrice jako otec tehdy narozeného dítěte, takže se dá předpokládat, že již v Telči působil. Nevíme, jestli šlo o téhož Hardie, který koupil koncem roku 1836 od Huberta Knotta strojní přádelnu vlny v Třebíči.¹¹

K roku 1831 je v Telči doloženo i působení vynikajícího krasnobarvíře Wilhelma Skeneho, který přišel na Moravu z Verviers a po svém nevíme jak dlouhém telčském působení si zřídil krasnobarvenu v Brně.¹² V Brně byl Skene již v roce 1838 a 8. května požádal o udělení formálního zemského továrního oprávnění k výrobě suken v Brně, dne 9. února 1839 však od své žádosti odstoupil.¹³ Víme o něm, že šlo o odborníka s vynikající pověstí, který se však zadlužil u brněnského velkoobchodního domu Herring a spol., jehož společníkem byl i Johann David Siebenkees. Dne 10. července 1841 uzavřeli proto všichni tři jmenovaní společenskou smlouvu o zřízení firmy Skene a spol., jejímž tichým společníkem s kapitálem 60 000 zl. konv. měny se stala firma Herring a spol. Skene nekládal do podniku žádný kapitál, zavazoval se však věnovat veškeré své síly a zkušenosti výlučně tomuto podniku. Zisk se dělil stejným dílem, protože však Skene byl dlužníkem zmíněného velkoobchodního domu, odváděla se část jeho podílu na krytí tohoto dluhu. Tato společenská smlouva, která byla protokolována u merkantilního a směnečného soudu v Brně 29. července 1841, byla zrušena 23. května 1851 a dne 4. května 1853 se zavázali dědici po Wilhelmu Skenovi bratři Alfred a Karl Skene, že za závazky plynoucí ze smlouvy z roku 1841 ručí oba solidárně celým svým jměním.¹⁴

Nová vlna přílivu zahraničních specialistů nastala teprve poté, když se továrna dostala do rukou Biedermannových. Z období let 1821-1834 známe z cizinců ještě přadláckého mistra Josefa Boshammera, který měl roku 1833 24 roků a byl synem přadláckého mistra v Burtschiedu v pruském vládním obvodu Cáchy. Strojníku Peteru Braunovi (katolického vyznání) bylo v témže roce 35 let a jeho otec byl papírníkem v Birkasdorfu v Nizozemí, odkud pocházela i jeho matka.

Naopak domácího původu byl krasnobarvíř František Layner, v roce 1827 28 letý syn lesníka z Náměště nad Oslavou, o krasnobarvíři Eduardu Launerovi, zmíněnému k roku 1829, nic bližšího nevíme a rovněž o původu krasnobarvířů Gerharda Salma a Karla

Kupfa (oba jsou uváděni roku 1823) není nic dalšího známo. V roce 1833 se objevuje v matrice „barvířský knecht“ Jakub Kreutzer.

Továrními valcháři byli Ignác Nikodim z Třebíče - známe ho už od roku 1817, znovu je zmíněn roku 1829 a zemřel 55 letý v roce 1847 - a Josef Hlinka (uvádí se roku 1833).

K postřihovačům suken patřili roku 1823 Jakub Hojer, roku 1828 35 letý Kašpar Kuben (poté se uvádí roku 1833), Martin Fejlek (je uveden roku 1834) a Josef Široký, který však roku 1832 jako 23 letý zemřel.

Již dvakrát jsme se setkali s příjmením Enge. K roku 1815 byl v továrně jako strojník George Enge, ten se dožil 83 let a zemřel roku 1845. Jeho synem byl zámečnický mistr Romuald Enge, doložený poprvé roku 1828 a poté roku 1834, kdy mu bylo 31 roků. Dále v továrně pracovali strojmistr František Enge, který zemřel před rokem 1857, a stolař František Enge, uváděný k roku 1839.

Zámečnickým tovaryšem byl v roce 1832 30 letý Josef Ohlhorn, syn zemřelého hejtmana hessensko-homburských husarů v Žatci v Čechách. Dále to byl František Brejcha, doložený k roku 1833 a předtím již k roku 1815, a v letech 1829 a 1832 je zmínka i o zámečnickém tovaryši Josefu Javůrkovi.

Stolařskými tovaryši byli syn telčského měšťana Matěj Vystrčil, kterému bylo roku 1831 32 roků, syn stolařského mistra ve Starém Hobzí Josef Müller, roku 1833 28 letý, a Jan Sulek, v témže roce 29 letý; ten byl invalidní a jeho otcem byl domkář v Třebkově na panství Drhověle na Písecku v Čechách.

Jako kovář pracoval v továrně syn zemřelého pololáníka z Harkovic (?) v Budějovickém kraji v Čechách Matěj Simandel, doložený roku 1832. Někdy před rokem 1851 zemřel kovář Vavřínek Simandel.

K roku 1823 je v matrikách ještě zmiňován podomek v továrně Matěj Hadravský, k roku 1830 sluha v továrně Martin Opálka a k roku 1833 rovněž tovární sluha Ferdinand Kratz.

Proti předchozímu období let 1811-1820 je z období let 1821-1834 znám rovněž podstatně vyšší počet soukeníků, úpravců suken a osob označovaných jako dělníci v továrně nebo tovární dělníci. Z let 1821-1834 je to celkem 95 soukenických tovaryšů, až na zcela řídké výjimky domácího původu.

V telčských matrikách jsou uvedeni tito soukeničtí tovaryši pracující v továrně:

k roku 1822: Jan Bednář, Josef Hlinka, Josef Lamač,

k roku 1823: Jan Bartsch (je uváděn až do roku 1825), Jakub Novotný, František Vondráček,

k roku 1824: Josef Bogner (uvádí se až do roku 1833), Štěpán Buchholz, František Fiala (syn nádeníka v Telči, uvádí se až do roku 1834), František Křížek (26 letý syn nádeníka v Telči), Antonín Mífek, Jakub Navrátil, Antonín Rod (syn rolníka v Krahulčí, uvádí se až do roku 1832), Vít Rozkoš, Josef Tietze (uvádí se až do roku 1830), Jakub Tomek, Jan Vondráček (uvádí se až do roku 1829),

k roku 1825: Vojtěch Kotyza (uvádí se až do roku 1829), Josef Machalický, Antonín Matoušek (stár 24 let), Tomáš Navrátil, Ondřej Petrů (stár 26 let), Vojtěch Stejskal, Leopold Dubský,

k roku 1826: Jakub Dörflinger (uvádí se až do roku 1834), Josef Buchholz (v roce 1826 zemřel), Matěj Dvořák, František Fiala, Vojtěch Kalina, Jan Klíma (syn krejčího

ve Svojanově), Josef Menčík (syn rolníka v Olší u Telče), Leopold Veselý (syn mlynáře v Meidingu?),

k roku 1827: František Budijovský, František Kočvárek (uvádí se až do roku 1829), Vojtěch Kraus (38 letý syn jircháře v Telči), Jan Peltan (24 letý syn tkalcovského mistra v Telči), Josef Prnoha (28 letý syn chalupníka v Nevcehli na Telčsku), Jan Železný,

k roku 1828: Jakub Kameník (24 letý syn soukenického mistra v Telči Šimona Kameníka), Matěj Dvořák (zemřel ve věku 42 let), Jan Rod (uvádí se až do roku 1833), Jan Šemela, Ignác Veselý,

k roku 1829: Josef Hron (34 letý syn punčocháře v Telči), František Kryssich, Jan Klíma, Vojtěch Kotyza, Matěj Lendl (uvádí se až do roku 1831), Tomáš Marek, Leopold Příbyl, František Truhlář (uvádí se až do roku 1831), Matěj Vacek, František Vodák (zemřel 33 letý roku 1831),

k roku 1831: Ondřej Kib (psáno i Kipp), František Kočvárek (42 letý syn čtvrtláníka v Borovné na Telčsku), František Fiala (stár 27 let), Josef Lamač, Ondřej Petřů, Josef Štáva, Jan Schmiedl, Jan Veselý, Ferdinand Želiska (uvádí se do roku 1833),

k roku 1832: Jan Bednář, Jan Čermák (33 letý propuštěný invalida a syn krejčího v Kunštátě), Tomáš Erberstein (uvádí se do roku 1834), Martin Křížek (26 letý podruh v Mrákotíně a syn tamního tkalcovského mistra), Josef Procházka, Václav Svoboda, Matěj Tisch, Josef Želiska,

k roku 1833: Jan Bednář, Jakub Fiala, František Háva z Krahulčí, Josef Jakubský, Jan Kliment, Vojtěch Körber (31 letý syn tesařského tovaryše v Telči), Josef Machalecký, František Prokop, František Zlatuška (21 letý syn cihláře v Telči),

k roku 1834: František Budijovský, Jan Dankovský (zemřel ve věku 36 let), Vojtěch Körber (stár 29 let), Jan Mazač a Jakub Tomek.

Totéž je možno říci i o úpravcích suken, kterých je v období let 1822-1834 z matrik známo celkem 40, a to:

k roku 1822: Tomáš Brázda (33 letý, uvádí se do roku 1824), Matěj Hager, Matěj Křikava (domkář, uvádí se do roku 1830), Matěj Zika,

k roku 1823: Ondřej Dohnal, Ignác Košina (uvádí se do roku 1829), Antonín Mífek (24 letý, z Olešnice na kunštátském panství, uvádí se až do roku 1833), Josef Mífek (zemřel 38 letý roku 1825), Vojtěch Šafranský, Jakub Trpák, Matěj Truhlář (uvádí se až do roku 1836),

k roku 1824: Matěj Drbal (uvádí se až do roku 1835), Václav Dvořák, Karel Havliš (uvádí se až do roku 1933), František Kolomber, František Krejčí,

k roku 1825: Ondřej Dohnal (zemřel 56 letý roku 1833), Václav Dvořák (uvádí se až do roku 1832), Josef Švejna (stár 50 let),

k roku 1826: Jan Ring, Antonín Mífek (syn krejčího ve Volevčicích na Telčsku), Vít Veselý,

k roku 1827: Josef Bulička, Jan Král (zemřel roku 1831 ve věku 40 let na následky těžkého zranění),

k roku 1828: Jiří Veselý (zemřel ve věku 46 let),
k roku 1829: František Kolomberský (uvádí se až do roku 1832),

k roku 1830: František Krejčí, Matěj Vilímek (51 letý syn podruha v Novém Etyňku), Matěj Veselka,

k roku 1831: Tomáš Brázda,

k roku 1832: Jan Brázda, Bernard Felsner, František Hačka,
k roku 1833: František Kubíček (31 letý syn šafáře v Koněšíně na panství Náměšt nad Oslavou), Martin Fejlek, Matěj Skokan, Jan Valíkura, Jakub Veškrna, Josef Vojtíšek.

Až na řídké výjimky byl domácího původu i ostatní pomocný personál. V matrikách je někdy uváděn jako dělníci v továrně, popř. je blíže specifikován. Dělníky v továrně je však možno v některých případech zařadit do kategorie soukenických tovaryšů nebo úpravců suken, proto zbývá pouze těchto 24 pracovníků:

k roku 1821: Josef Hynek (38 letý nádeník),
k roku 1823: Tomáš Bojanovský (nádeník),
k roku 1824: Eleonora Veselá (vyšíváčka),
k roku 1825: František Herout (nádeník, 30 letý syn krejšího v Telči), František Pešta (42 letý nádeník, v tomto roce zemřel), Jan Nikodim (výrobce kazimíru),
k roku 1827: Jiří Wallas (nádeník),
k roku 1828: Michael Hoßlauer (kočí, 27 letý syn voziče dříví v Salzburgu),
k roku 1829: Jan Kadlec (42 letý „tovární knecht“, v tomto roce zemřel),
k roku 1832: Jan Vondráček (dělník), Josef Růžička (noční hlídač), František Unger (nádeník), Matěj Polák (dělník), Valentin Delinius (50 letý dělník původem se Straßburku, který v tomto roce zemřel),
k roku 1833: Jan Bulička (dělník), Josef Štáva (dělník), František Hlinka (dělník), Jan Staněk (dělník), Jan Wilhelm (nádeník), Jakub Dolník (nádeník, 36 letý syn pololánka v Zadním Vydří na Telčsku), Filip Budík (22 letý kazimírský tovaryš z Krahulčí, syn koláře a čtvrtlánka v Bučovicích), Leopold Adam (tovární kominík), Barbora Skálová (dělnice, zemřela 18 letá) a Josefa Tučková (dělnice, zemřela 32 letá).

K vyšším zaměstnaneckým kategoriím je nutno ještě uvést, že roku 1827 zemřel ve věku 68 let „bývalý tovární úředník“ Martin Laixner. K témuž roku se v matrikách objevuje jako tovární úředník Jakub Philippi, o němž bohužel nevíme, zda byl v příbuzenském vztahu k soukenickému továrníku z Eupenu v pruských státech Johannu Egidiu Philippovi. Ten získal znalosti výroby suken v Cáchách a jeho manželka byla dcerou soukenického továrníka rovněž v Eupenu Cornelia Maaße. Roku 1828 se jim narodila v Telči dcera, o tom, že by J. E. Philipp pracoval v telčské továrně, však informování nejsme. Víme jenom, že působil jako obchodvedoucí v privilegovaných soukenických továrnách v Brně a pro Brno dostal také roku 1833 jednoduché tovární oprávnění k výrobě suken a kazimíru.¹⁵ V roce 1832, kdy bydlil J. E. Philipp v Brně, neměl ještě rakouské státní občanství a při projednávání své žádosti se o působení v Telči nezmínil, uvedl pouze, že znalosti výroby jemných suken má z Cách a z brněnských privilegovaných soukenických továren Johanna Peschiny a firmy Johann Heinrich Offermann.¹⁶ Ani poté se mu však příliš nevedlo a ač platil výdělkovou daň, tovární oprávnění ve skutečnosti pro nedostatečný finanční fond nevykonával, byl ve službách brněnského soukenického továrníka Franze Pöcka a poté byl zaměstnán v haugwitzovské továrně na jemná sukna v Náměšti nad Oslavou. I tento pracovní poměr však brzy skončil a poté s ním uzavřel společenskou smlouvu bzenecký židovský familiant a tolerovaný obchodník s vlnou a majitel třídírny vlny v Brně Lazar Aupitz. Již roku 1840 byla však tato smlouva zrušena.¹⁷

Roku 1833 zná matrika uměleckého tkalce Geoga Kunsta a roku 1834 drastiče Josefa Zudu. Roku 1837 zemřel dílenský mistr Jan Rösler; bylo mu tehdy 32 let a byl snad synem zámečnického mistra Jana Röslera, připomínaného již roku 1815. Pro úplnost ještě připomeňme, že „guvernankou v továrně“ byla Adelhaide Chavanne a v roce 1831 Nanette Kaiser, v obou případech lze předpokládat, že šlo o Francouzky.

Nová etapa ve vývoji podniku začala roku 1837, popř. 1838-1839, kdy se továrna dostala do rukou Biedermannových a asi po pěti letech v ní byl obnoven provoz.

Záznamy o zaměstnancích továrny v letech 1835-1837 jsou v matrikách sporadické, vyplývá z nich však, že alespoň u specialistů zůstala zachována určitá kontinuita.

Tak z roku 1834 je záznam o úmrtí 31 leté manželky zámečnického mistra Romualda Enge a z let 1838, 1840, 1841 a 1847 jsou zde záznamy o úmrtí jeho dětí. Roku 1835 zemřel syn úpravce suken v továrně Matěje Drbala, dcera dalšího úpravce suken Jana Schmiedla a syn továrního úředníka Vincence Knause a roku 1836 dcera strojníka Jiřího Enge. V roce 1837 je zaznamenáno úmrtí dcery zámečnického mistra Prokopa Pilla a zmíněného dílenského mistra Jana Röslera. Z roku 1836 je záznam o úpravci suken v továrně Matěji Truhlářovi, o domovníkovi v továrně Martinu Ondráčkovi a o továrním dělníku Františku Prokopovi.

Od roku 1837 se počet záznamů opět rapidně zvyšuje a dovídáme se rovněž o nových zahraničních odbornících, jejichž jména se doposud v matrikách nevyskytovala.

Dne 20. února 1841 se píše poprvé o řediteli továrny. Tehdy si 39 letý Heinrich Severin Prosper Levasseur vzal za manželku 19 letou dceru úředníka v továrně Vincence Knause Adelheidu. Levasseurovým otcem byl Heinrich Alexis Levasseur Maire ve městě Rambouillet v departementu Seine-et-Oise ve Francii a matkou byla Lucilla rozená Tessierová. Svědkem na svatbě byl sám majitel telčského panství Leopold hrabě Podstatzky-Lichtenstein, hraběcí kancelista Josef Indra a štrukařský mistr v továrně John Hart. Dne 30. ledna 1842, tj. krátce před nástupem Doretovým, je zaznamenáno narození syna Prospera Levasseura, ředitele „ve zdejší Biedermannově továrně na jemná sukna“. Kmotrou byla vdova po podprefektu ve Versailles Lucia Levasseur, která se však dala při křtu zastupovat.

V tomto smyslu bude zřejmě třeba opravit tvrzení Vlastivědy moravské o telčském působení „vynálezce turbíny Jeana Pierra Lavasseura“ (sic!), příslého údajně ze Švýcarska a vrátivšího se zase do Curychu.¹⁸ Pravdivé bude zřejmě to, že Levasseur nepůsobil v Telči dlouho, protože roku 1842 nastoupil nejenom jako společník firmy, ale současně i jako ředitel, Aristide Doret, o jehož působení bylo již psáno na jiném místě, kde je i o jeho právech a povinnostech a stejně tak i o nesplněném očekávání, takže smlouva byla brzy zrušena.¹⁹ Doretovi, uváděnému v matrice jako Johann Aristides Ildefons Doret, majitel továrny na jemná sukna, a jeho manželce Amálii Deodotě, dceři rentiéra ve Verviers v Belgii Franze Josefa Hauzera a Josefy rozené Servierové, se narodil v Telči 30. května 1843 syn Leo Petrus. Kmotry, jimiž byli zmíněný rentiér F. J. Hauzer a Doretova sestra, zastupoval Lambert Josef Micham, inženýr v Seraingu u Lu-tychu, kde byly známé Cockerilovy železárně a strojírny, o jejichž dodávkách textilních i jiných strojů do Rakouska a konkrétně do moravských továren víme z pramenů.²⁰ Není vyloučeno, že s podobným posláním mohl spojit Micham i svůj pobyt v Telči a že se v této době modernizovala strojní zařízení továrny, o čemž by mohly svědčit i údaje obsažené ve Vlastivědě moravské.

Nevíme bohužel, kdo stál v čele továrny po Doretově odchodu z Telče v roce 1845. Údaj o Biedermannově zástupci, zeti Bernhardu Backovi, nelze totiž časově zařadit. K roku 1857 je však zaznamenáno v matrice zemřelých úmrtí na plicní tuberkulózu 31 leté manželky Jana Svobody a vzápětí úmrtí jeho šestiletého syna Bedřicha. Svoboda je v prvním případě uveden jako ředitel továrny a ve druhém případě jako vedoucí továrny.

Nyní k dalším odborníkům, objevujícím se v matrikách po opětovném zahájení provozu.

V roce 1841 jsme se setkali se jménem Johna Harta, označeného jako štrukařský mistr v továrně. Jméno by svědčilo o jeho anglickém, skotském nebo irském původu a to, že byl spolu s majitelem telčského panství svědkem na svatbě ředitele továrny Levasseura v roce 1841 by naznačovalo jeho významné společenské postavení. Nic bližšího však o něm nevíme.

Nepochybným cizincem byl postřihovačský mistr Theodor Josef Demoulin. Byl synem tkalce v Limburgu nedaleko Verviers v Belgii Nikolause Demoulina. Roku 1843 měl za manželku Kateřinu Barbaru, dceru tkalce Josefa Kuhna v Belgii a Kateřiny rozené Rhoffrayové a 18. července 1843 se jim narodila dvojčata, syn a dcera. Obě děti však krátce po narození zemřely (1. a 14. září) a jejich matka zemřela na horečku omladnic dne 2. října 1843. Demoulin si poté vzal roku 1848 ve věku 39 let 45 letou vdovu Johannu Elisabetu, rozenou Hardiovou. Ta zřejmě rovněž zemřela, neboť roku 1851, když se narodilo další Demoulinovo dítě, je uváděna jako matka Kateřina, dcera tkalcovského mistra v Telči Václava Schützera a Františky, rozené Kalinové. Theodor Demoulin se objevuje v matrikách ještě v letech 1844, 1855 a 1859 (tentokrát je uváděn jako syn penzionovaného vojáka v Belgii) a jeho otec Josef Nikolaus s ním žil v Telči, kde zemřel 21. dubna 1849 v 80 letech svého věku na sešlost stářím.

V letech 1843, 1846 a 1849 víme i o továrním dělníku Johannu Theodoru Demoulinovi.

Cizincem byl i valchářský mistr Laurenz Victor Melin. V roce 1848 byl Demoulinovi svědkem na jeho druhé svatbě, předtím 14. prosince 1843 se narodila jeho manželce dcera. Manželka se jmenovala Marie Joanna Herzetová a byla dcerou Heinricha Herzeta, statkáře v Adrimontu v Belgii, a Marie Johanny, rozené Defoursově. V roce 1845 se narodila Melinovým další dcera a Laurenz Victor Merlin se připomíná v matrice ještě roku 1849.

Dalším zahraničním specialistou byl mistr v drastírně Heinrich Josef Pirard. Roku 1843 byla jeho manželka Charlotte (jindy Marie Karolina) kmotrou Demoulinových dvojčat, 6. dubna 1844 se narodila dcera Pirardovým a roku 1846 další dcera. Marie Karolina Pirardová byla dcerou hraničního myslivce v Belgii Andrease Schileu a Marie, rozené Langrobové, rovněž z Belgie.

Mistrem v lisovně byl Charles Josef Burhanns (uváděný jindy jako Jean Charles Burhenne), který byl roku 1848 svědkem při Demoulinově svatbě a roku 1851 byl spolu s manželkou kmotrem dcery Theodora Demoulina. Prakticky ve stejné době (roku 1850) se připomíná i další mistr v lisovně František Sieber

Zahrančním přadláckým mistrem byl Josef Boshammer, roku 1833 mu bylo 24 roků, byl katolického vyznání a jeho nebožtík otec byl přadláckým mistrem v Burtscheidu nedaleko Cách. V uvedeném roce si vzal za manželku Marianu, dceru mlynářského mistra Františka Smrčky z Vanova.

Mimoto je však v matrice narozených roku 1847 uvedeno narození dítěte Marie, dcery přadláckého mistra Petra Boshammera z Hauset-Hergenrathu (pravděpodobně Herzogenrathu) nedaleko Cách. Otcem byl městský soudní sluha Josef Kerschmar. Předtím v roce 1836, kdy měla Mariana Boshammerová za manžela soudního sluhu Ferdinanda Fischera a narodila se jim dcera, je Peter Boshhammer uveden jako nebožtík.

Dalším přadláckým mistrem byl Johann Jack. Měl za manželku Annu Kateřinu, dceru Heinricha Heinrichse, postřihovačského mistra ve Stollbergu v provincii Dolní Rýn v Prusku. V Telči jsou oba zaznamenáni v matrikách v letech 1842 a 1843, kdy Jack pracoval jako mistr v tovární přádelně v Krahulčí.

Valchářský mistr v továrně Karl Hoffmann, doložený v letech 1853, 1856 a 1858, byl synem valcháře ve Wünschelsburgu v hrabství kladském v pruském Slezsku. Měl za manželku Amálii, dceru úpravce suken v Roßweinu v Sasku Friedricha Zimmermanna.

O krasnobarvířském mistru Wilhelmu Brauenscheinovi víme pouze to, že mu roku 1840 zemřela ve věku 50 let manželka. Roku 1839 se uvádí krasnobarvíř Eduard Brandscheid, roku 1846 Wilhelm Springer, v letech 1854-1858 Gustav Neumann a v roce 1852 rovněž krasnobarvíř a barvíř na černo Johann Gregoriades ze Sušice v Plzeňském kraji. Bylo mu tehdy 35 roků a byl synem tamního koželužského mistra.

U ostatních mistrů pracujících v továrně v období od roku 1837 musíme předpokládat český původ.

Jako další přadlácký mistr je uváděn roku 1839 Jan Dvořák, roku 1835 byl označen jako dozorce a roku 1838 jako dozorce na stroje. V roce 1843 je v matrice zápis, že zemřel „bývalý přadlácký mistr v továrně“ Jan Dvořák ve věku 48 roků.

V roce 1844 je zmiňován jako přadlácký mistr Karel Svoboda a dalším přadláckým mistrem byl Martin Legner, uvedený roku 1848 s označením dopřádač v Krahulčí. K roku 1856 je zmínka o Františku Popelkovi, soukenickém mistru v Brně, který však byl ve zmíněném roce dílenským mistrem v továrně v Krahulčí a k 31. prosinci 1859 byl označen jako přadlácký mistr v Krahulčí. V Krahulčí je rovněž zmíněn roku 1851 jako dílenský mistr Karel Straka.

Mistrem v česárně byl v letech 1838 a 1839 Václav Dvořák a v roce 1847 zemřel jako 55 letý valchářský mistr Ignác Nikodim, kterého známe již od roku 1817 a víme o něm, že přišel do Telče z Třebíče. O dalších továrních valchářských mistrech matrika mlčí, víme pouze, že v letech 1852-1863 byl valchářským mistrem v Krahulčí Florián Rosický (šlo o syna valchářského mistra v Pacově v Čechách a jeho manželka byla dcerou soukenického mistra v Jindřichově Hradci) a jeho nástupcem byl v letech 1866-1874 František Včelař, syn valcháře v Novém Etyнку, v obou případech však šlo o valcháře na soukenické valše sloužící telčským soukenickým mistrům.

Jako umělecký tkadlec je v Telči doložen v továrně v letech 1843 až 1851 Josef Launé, pro něhož však používá matrika někdy označení tkalcovský a nopířský mistr. Byl synem tovaryše-úpravce suken v Brně Petra Launé a 28. října 1843 si vzal jako 30 letý za manželku dceru penzionovaného nadporučíka Johanna von Rettegyi v Telči. O jeho společenském postavení svědčí i to, že svědkem na svatbě byl Aristide Doret.

Stolaři jsou v této době zmiňováni dva: roku 1839 Josef Sulek a roku 1840 36 letý Josef Kalista, syn obuvnického tovaryše v Jindřichově Hradci. Zámečnickým mistrem byl až do své smrti roku 1848 Prokop Pill. Zemřel 55 letý a v matrikách se objevuje od roku 1837.

I v tomto období se setkáváme v matrikách s příjmením Enge: je to George Enge (již z dřívějšíka je nám známo, že zemřel 83 letý roku 1845) a jeho syn Romuald Enge je doložen poprvé roku 1828 jako zámečnický mistr a v letech 1839-1842 je označován jako strojník. Z let 1845 a 1851 jsou zmínky i o strojírenském mistru Františkovi Enge, o němž jsme se již dříve dověděli, že před rokem 1857 zemřel.

Z úředníků je od roku 1837 zmiňován nejčastěji Václav Šinka (pouze jednou byl psán jako Šimka-Schimka), roku 1847 je označen jako tovární správce, roku 1848 jako hospodářský správce i jako správce, roku 1851 jako ekonom v továrně a v letech 1853-1857 jako pokladník. Dne 14. dubna 1863, když se vdávala jeho dcera, jej matrika zná jako správce továrny, ta ovšem byla již několik roků mimo provoz.

Velmi často narážíme v matrikách na manipulanta Ignáce Lendla, kterému bylo roku 1851 50 let. V matrikách se objevuje hojně v letech 1845-1852 a byl synem soukenického tovaryše Matěje Lendla, pracujícího v továrně.

Tovární úředník Vincenc Knaus je zmíněn opět k roku 1836 a jako tovární úředník je označen k roku 1854 také Ignác Brudel a předtím v roce 1848 i Moritz Freystadter (psáno i Freistetter), tehdy 31 letý syn chirurga Moritze Freystadtera v Pešti. Vzal si za manželku Františku, dceru zmíněného Johanna von Rettegyi, takže byl sešvagřen s uměleckým tkalcem Josefem Launé. Zemřel roku 1860 ve věku 43 let.

Matriční údaje umožňují, abychom aspoň v některých případech určili sociální a teritoriální původ dělnictva pracujícího v telčské továrně. Je to možné pro 40. a 50. léta 19. století, pro starší období bohužel nikoli.

Rok	Jméno	povolání	teritoriální původ	povolání otce
1840	Josef Kalinka	stolař	Jindř. Hradec	obuvnický tovaryš
1842	František Krejčí	soukeník	Telč	nádeník
1843	Matouš Zika	postřihovač	Volevčice, okr. Jihlava	pololáník
1843	Karel Kožešník	tovární dělník	Telč	podruh
1843	Jan Šindler	tovární dělník	Telč	punčochářský mistr
1844	František Sedláček	soukeník	Řásná, okr. Jihlava	chalupník
1844	Matěj Líbal	soukeník	Mrákotín, okr. Jihlava	majitel domu
1845	František Lukašovic	tovární dělník	Telč	nádeník
1849	Martin Kisling	tovární dělník	Štítary, okr. Znojmo	čtvrtláník
1849	Josef Lamač	tovární dělník	Telč	podruh
1849	Karel Vašíček	tovární dělník	Třesov, okr. Třebíč	tesařský tovaryš
1849	Jakub Háva	tovární dělník	Krahulčí, okr. Jihlava	pololáník
1850	František Lamač	tovární dělník	Telč	tovární soukeník
1850	Antonín Šindler	tovární dělník	Telč	podruh
1850	František Staněk	tovární dělník	Česká Olešná, okr. J. H.	nádeník
1850	František Poláček	tovární dělník	Krahulčí, okr. Jihlava	zednický tovaryš
1850	Leopold Šnoflák	tovární dělník	Telč	kamenický tovaryš
1850	Antonín Kožešník	kovář	Telč	tkalcovský mistr
1850	Jan Čermák	tovární dělník	Svojkovice, okr. Jihlava	sládek
1850	Jan Křikava	tovární dělník	Telč	domkář
1850	Jan Leitner	tovární dělník	Starein?	domkář
1850	Josef Amena	tovární dělník	Šach, okr. Jindř. Hradec	neznámo, matka podruhyně (nemanž. původ)

1851	Ludwig Josef Gammer	tkalcov. tovaryš	Rajač, trenčanský komitát	obchodník
1851	Jakub Šafář	noční hlídač	Telč	podruh
1851	Josef Kříž	tovární dělník	Telč	soukeník
1852	Jan Čurda	soukeník	Olšany, okr. Jihlava	chalupník
1852	Matěj Bína	tovární dělník	Horní Myslová, okr. Jihl.	obecní pastýř
1854	Jan Novák	tovární dělník	Velká Lhota, okr. J. H.	nádeník
1855	František Kříž	tkalcov. tovaryš	Šach, okr. Jindř. Hradec	chalupník
1856	František Kadlec	ovčák	Řečice, okr. J. Hradec	neznámo, matka chalup- nice (nemanž. původ)
1856	Josef Kovář	soukeník	Telč	podruh
1856	Josef Máca	tovární dělník	Telč	podruh
1857	Antonín Wollas	tkalcov. tovaryš	Telč	podruh
1857	Jan Čurda	soukeník	Telč	nádeník
1857	Antonín Železný	tkalcov. tovaryš	Dvorce, okr. J. Hradec	mlynářský mistr
1857	Václav Dáňa	soukeník	Úhořilka, okr. H. Brod	krejčovský mistr
1857	Martin Schläfer	tkalcov. tovaryš	Telč	podruh
1857	Josef Krafnetter	tovární dělník	Telč	neznámo, matka podru- hyně (nemanž. původ)
1857	Jakub Dörflinger	soukeník	Telč	podruh
1858	Antonín Lamač	soukeník	Telč	tovární soukeník
1858	Josef Červenka	postřih. tovaryš	Pelhřimov	soukenický mistr
1858	Josef Kříž	tovární dělník	Telč	domkář
1858	Antonín Hlinka	soukeník	Telč	valchář
1858	Ignác Hynek	tovární dělník	Telč	tovární dělník
1858	František Bednář	soukeník	Telč	tovární soukeník
1858	Tomáš Plšek	tovární dělník	Myslivoň, okr. Jihlava	pololáník
1858	Adolf Kraus	tovární dělník	Telč	podruh
1858	Antonín Líbal	soukeník	Mrákotín, okr. Jihlava	tkadlec
1858	František Maršál	soukeník	Telč	podruh
1858	Vojtěch Svěrák	soukeník	Třeštice, okr. Jihlava	čtvrtláník
1858	František Sedláček	soukeník	Řásná, okr. Jihlava	chalupník
1858	Antonín Háva	soukeník	Krahulčí, okr. Jihlava	tříčtvrtláník
1858	Josef Dvořák	soukeník	Krahulčí, okr. Jihlava	tkadlec
1858	Tomáš Burian	soukeník	Telč	podruh
1858	Karel Kip	soukeník	Telč	soukeník
1859	Antonín Eliáš	soukeník	Telč	nádeník
1859	Jan Křikava	soukeník	Telč	domkář
1859	Jan Francán	soukeník	Počátky, okr. Pelhřimov	soukeník
1859	Tomáš Bouda	soukeník	Vnorovice, okr. J. Hradec	krejčovský mistr
1859	František Křen	soukeník	Telč	neznámo, matka podru- hyně (nemanž. původ)
1859	Matěj Sulek	tovární dělník	Telč	stolařský tovaryš
1859	Antonín Truhlář	soukeník	Telč	úpravce suken
1859	Josef Novák	tovární dělník	Krahulčí, okr. Jihlava	chalupník
1860	Jan Korbel	soukeník	Telč	tkalcovský mistr
1860	Josef Červenka	soukeník	Pelhřimov	soukenický mistr
1860	František Sankot	tovární dělník	Vanůvek, okr. Jihlava	pololáník
1860	Antonín Hlinka	soukeník	Rozkoš, okr. Pelhřimov	valchář
1865	Jan Emmer	soukeník	Žirovnice, okr. Pelhřimov	neznámo

Z těchto 68 dělníků, kteří pracovali v továrně prokazatelně v období od roku 1840 až do roku 1860 (s jedinou výjimkou z roku 1865), a o nichž máme údaje o jejich teritoriálním a sociálním původu, jich pocházelo 34, tj. polovina, z vlastní Telče a z toho nejméně čtyři byli zaměstnání v továrně již ve druhé generaci. Naprostá většina ostatních dělníků byla z nejbližšího okolí Telče: 5 z Krahulčí, 2 z Mrákotína, Řásné a Šachu a po jednom z Mysliboře, Třeštic, Volevčic, Svojkovic, Vanůvku, Olšan a Horní Myslové v nynějším okrese Jihlava, po jednom byli z Vnorovic, České Olešné, Velké Lhoty, Dvorců a Řečice v nynějším okrese Jindřichův Hradec (vesměs ale z dřívějšího dačického okresu), jeden byl z vlastního Jindřichova Hradce, 2 z Pelhřimova a po jednom z Počátek, Rozkoše a Žirovnice v dnešním okrese Pelhřimov, po jednom z Úhořilky v nynějším okrese Havlíčkův Brod, z Třesova v nynějším okrese Třebíč a ze Štítar v nynějším okrese Znojmo. Pouze jeden byl ze Slovenska a v jednom případě se nepodařilo rodiště identifikovat (Starein).

Jako povolání otce je ve 12 případech z 68 uvedeno podruh, v 6 případech to byl nádeník, v 5 případech chalupník, ve 4 případech pololáník a domkář, ve 3 případech soukeník a tovární soukeník, ve 2 případech soukenický mistr, valchář, tkalcovský mistr, tkadlec, čtvrtláník a krejčovský mistr. Po jednom to byl úpravce suken, tovární dělník, tříčtvrtláník, tesařský tovaryš, mlynářský mistr, obchodník, punčochářský mistr, majitel domu, zednický tovaryš, kamenický tovaryš, sládek, obecní pastýř, stolařský tovaryš a obuvnický tovaryš. Ve 4 případech nebylo možno povolání zjistit; šlo o nemanželský původ a jako povolání matky bylo uvedeno třikrát podruhyň a jednou chalupnice.

Celkově v 16 případech je zjevné, že povolání otce mělo vztah k textilní výrobě, v 52 případech však nemělo povolání otce s textilní výrobou nic společného.

Z období od roku 1837 do roku 1865, kdy údaje o pracovnících továrny v matrikách končí, známe však jménem celkem 284 zaměstnanců továrny v nejrůznějších kategoriích, počínaje ředitelem a konče nádeníky aj. Továrna v této době zaměstnávala 500-600 lidí. Zjišťujeme, že i nyní se v matrikách objevují jména, která známe v Telči většinou již z dřívějšího období.²¹ Je ovšem nutno mít na paměti, že zdaleka ne všichni zaměstnanci továrny jsou postižitelní v matrikách. Nenalézáme zde zejména vandrující tovaryše, o jejichž počtu nemáme bohužel ani přibližné údaje, z období do poloviny 19. století však víme, že jejich fluktuace byla značná a že přes polovinu vandrujících tovaryšů pracovalo u jednoho mistra kratší dobu než půl roku.²²

Ze 284 zjištěných pracovníků jich bylo nejvíce označeno jako tovární dělníci, a to 89. Soukenických tovaryšů bylo 81 a továrních dělnic 23. Ve všech ostatních dělnických kategoriích bylo méně než 10 pracovníků. Bylo to 9 úpravců suken, 8 tkalcovských tovaryšů, stejný počet postřihovačských tovaryšů, 6 kočí, 5 stolařů, 4 strojníci, 3 krasnobarvířští tovaryši, 3 nádeníci, 3 noční hlídači, 2 valcháři a po jednom kováři, tkalci suken, sklenáři, kováři, ovčáku, domovníkovi a uměleckém tkalci. Mistrů je v matrikách uvedeno 24, z toho byli 4 přadláčtí mistři, 3 jsou uvedeni jako dílenští mistři bez bližšího označení, valchářští mistři byli také 3 a dále zde byl jeden mistr krasnobarvířský, postřihovačský, česačský, drastičský, tkalcovský a nopřířský, brusičský, zámečnický, štrukařský, strojmistr, dozorce a dopřádač, označovaný také jako přadláčský mistr.

Úředníků bylo celkem 5 a ředitelé postupně 3. Mezi pracovníky továrny uvedenými v matrikách se objevuje i 88 letý tovární penzista a v jednom případě není povolání uvedeno.

O mzdovém hnutí mezi dělnictvem továrny informují prameny k roku 1851, kdy 7. července přerušilo 69 soukenických tovaryšů a pomocníků práci, shromáždili se na dvoře tovární budovy a žádali zvýšení mezd s odůvodněním, že v Jindřichově Hradci by dosáhli podstatně vyšších výdělků než v Telči, neboť soukeničtí podnikatelé tam hledali pracovní síly. K zahájení práce přinutila stávkující teprve přivolaná četnická asistence. Pravým důvodem přerušování práce byla skutečnost, že dílovedoucí přidělovali některým dělníkům ke zpracování kvalitnější materiál, takže jedna skupina dělníků dosahovala při stejném pracovním výkonu mnohem vyšší mzdy než ostatní. Po této stížnosti tlumočené starostou vedení závodu ujistila továrna, že napříště bude při rozdělování práce dodržovat „nejsvědomitější přísnost a spravedlnost“. Dačický okresní hejtman v této souvislosti hlásil místodržitelství v Brně, že zvýšení mezd se dožadovali telčští soukeníci v minulosti již několikrát, např. také roku 1848, ale nikdy nedoprovázeli svůj požadavek výhrůžkami nebo násilnými akcemi.²³

Závěrem je možno konstatovat několik skutečností.

Mezi dělníky telčské továrny na jemná sukna bylo podle svědectví matrik jenom minimum pracovníků cizího původu, tj. takových, kteří přišli do našich zemí z hospodářsky vyspělejších částí západní Evropy. Byli to pouze tři krasnobarvíři, dva tovární dělníci a jeden strojník.²⁴ Ostatní dělníci, tj. soukeničtí tovaryši, úpravci suken, tovární dělníci aj. byli domácí, a to vesměs z Telče nebo z poměrně úzkého okolí.

Domácí pracovníci převažovali i v kategorii mistrů. V matrikách jsme zjistili celkem 36 mistrů, popř. dozorců, z toho 26 je možno považovat za domácí (i když v některých případech mohou vzniknout určité pochybnosti) a pouze deset jich prokazatelně přišlo z ciziny.²⁵

Úředníků je zjistitelných v matrikách 12, z toho u šesti o jejich původu nevíme, čtyři byli domácí a dva cizí.²⁶

Ze tří zjištěných ředitelů továrny byli dva cizinci (Levasseur z Francie a Doret z Nizozemí), kdežto jeden (Jan Svoboda) byl domácího původu.

V naprosté většině případů jsou však cizí pracovníci uváděni v matrikách ve větší míře až od počátku 30. let a zejména potom ve 40. letech, zatímco v období do konce 20. let to byli jenom tři zaměstnanci a u jednoho (Knott) cizí původ pouze předpokládáme.

Největší počet cizinců, a to devět, pocházel z Nizozemí, ať již jde o místa v dnešní Belgii (zejména Verviers), nebo na území Spolkové republiky Německo. Ve třech případech není jasné, odkud tito pracovníci pocházeli, a po jednom to bylo ze Saska (Schönheide), z Francie (Rambouillet), s největší pravděpodobností z Velké Británie, z pruského Slezska (Wünschelsburg v kladském hrabství), z Uher (Pešť), z Východního Pruska (Gdaňsk), z Alsaska (Strassburg) a z Dolního Rýna (Burtscheid u Cácha).

POZNÁMKY

- 1 Srov. Jan JANÁK, *K počátkům židovské podnikatelské aktivity ve vlnářství (továrna na jemná sukna v Telči 1807-1861)*, Časopis Matice moravské, 110, 1991, s. 71-102.
- 2 Ke zpracování bylo použito matrik uložených v Moravském zemském archivu v Brně ve fondu E 67/J- matriky bývalého Jihlavského kraje: matrika narozených farnosti Telč 1801-1820 (inv. č. 808), 1808-1833 (inv. č. 829), 1829-1846 (inv. č. 830) a 1847-1859 (inv. č. 831), matrika oddaných 1769-1821 (inv. č. 833), 1816-1843 (inv. č. 834) a 1837-1885 (inv. č. 835) a matrika zemřelých 1784-1820 (inv. č. 837), 1821-1831 (inv. č. 838) a 1831-1873 (inv. č. 839).
- 3 Srov. MZA, B 14- místodržitelství starší, fasc. 2058, sign. 39, 52.820/5.629/1835; též J. JANÁK, *Třebíč. Dějiny města II*, Brno 1981, s. 53-54; týž, *Snahy o zřízení strojních přádelen vlny v Třebíči v první polovině 19. století*, ČMM, 99, 1980, s. 261-284.
- 4 Ten se objevuje velmi často jako kmotr psaný i Hoerchleder, Herchräder, Herchreder nebo Hörchleder.
- 5 V blízkých Horních a Dolních Rakousích se uvádějí tři obce toho jména: V Horní Rakousích v soudním okrese Perg a v Dolních Rakousích v soudních okresech Horn a St. Pölten.
- 6 Podrobněji k tomu srov. J. JANÁK, *Spřádání vlny na Jihlavsku v 19. století*. In: *Z dějin textilu*, 9, 1985, s. 107-141; týž, *Počátky strojního spřádání vlny v brněnském soukenictví*, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, C 28, 1981, s. 111-141.
- 7 Srov. J. JANÁK, *Snahy o zřízení strojních přádelen vlny v Třebíči*.
- 8 Svědky byli sám telčský purkmistr Florián Michale a syndik Jan Rambousek.
- 9 Byli to Bartoloměj Hron, Matěj Dvořák, Antonín Křivánek, Jan Klement, Jan Schmiedl, Jan Partsch, Matěj Lendl, Jan Ring, Jan Staněk, Jan Vondráček, František Kočvárek, Jan Herbak (či Herbek, zřejmě Hrbek), Bartoloměj Kohn, Jan Ondráček a Jan Buchholz.
- 10 Jmenovali se Josef Vojtíšek, Vít Rozkoš, Jiří Veselý, Josef Michek, Martin Fejlek, Jakub Dörflinger (roku 1819 byl 28 letý), Jan Nováček, Josef Backhaus (roku 1815 29 letý) a Prokop Veselka (roku 1816 28 letý).
- 11 Je nám známo, že Martin Hardie, pocházející z Verviers, koupil spolu se svou manželkou Terezií smlouvou z 10. listopadu 1836 od Huberta Knotta strojní přádelnu vlny v Třebíči, srov. J. JANÁK *Snahy o zřízení strojních přádelen vlny v Třebíči*, s. 208n.
- 12 Srov. MZA, B 23-Krajský úřad Brno, kart. 447, sign. 119, 1.377/1839, Skene zde tvrdí, že v rakouských státech je teprve od roku 1832, 15 roků byl majitelem barevny a továrny první třídy ve Verviers, 9 měsíců pracoval k plné spokojenosti majitele v manufaktuře v Náměšti nad Oslavou a plný rok řídil výrobu všech branží ke spokojenosti majitelů v Offermannově soukenické továrně v Brně. J. TIRAY, *Telecký okres*, Brno 1913, s. 59n píše, že v telčské továrně působil za Biedermanna Alfred Skene, o tom nám však není zatím nic známo.
- 13 Srov. MZA, B 14-míst. st., fasc. 2101, sign. 39/3, 8.615/849/1839.
- 14 Srov. Archiv města Brna, rukopisy, inv. č. 2.269, fol. 42-43, 251-254 (firemní rejstřík merkantilního a směnečného soudu v Brně).
- 15 Srov. J. JANÁK, *Vlnářská velkovýroba na Moravě a ve Slezsku v letech 1740-1848*, Moravský historický sborník, Brno 1986, s. 184-229; MZA, B 23-krajský úřad Brno, kart. 446, sign. 119, 11.405/1833.
- 16 Srov. MZA, B 13-míst. st., fasc. 2100, sign. 39/3, 19.751/2.315/1833.
- 17 Srov. tamtéž, fasc. 2101, sign. 39/3, 4.534/374/1842; AMB, rukopisy, inv. č. 2.265, fol. 18-20 (firemní rejstřík merkantilního a směnečného soudu v Brně).
- 18 Srov. J. TIRAY, *c. d.*, str. 59n.
- 19 Srov. J. JANÁK, *K počátkům židovské podnikatelské aktivity*.
- 20 Např. při projektu přádelny lnu v Šumperku se roku 1839 uvažovalo o zakoupení strojů v nejproslulejším závodě na evropském kontinentě firmy Cockerille v Seraingu u Lutychu, tato možnost však padla (srov. J. JANÁK, *Ke vzniku první mechanické přádelny lnu na Moravě v Šumperku*. In: *Lnářský průmysl*, 4, 1981, s. 185-221).
- 21 Byl to Brázda, Brichta, Čermák, Čurda, Dolník, Dörflinger, Drbal, Dvořák, Fejlek, Hadravský, Havliš, Hlinka, Horáček, Hron, Kalina, Kolomberský, Kalista, Kipp, Kolář, Kovář, Kožešník, Krejčí, Kreutzer, Křikava, Kříž, Křížek, Lamač, Líbal, Matoušek, Mrázek, Novák, Ondráček, Poláček, Prnoha, Rozkoš, Růžička, Sedláček, Staněk, Stárek, Stejskal, Sulek, Svěrák, Šindler, Tomek, Trpák, Truhlář, Tůma, Valič, Vašíček, Veselka, Veselý, Vondráček, Zika, Zlatuška, Železný, Želiska aj.

- 22 Srov. K. STOPP, *Die Handwerkskundschaften mit Ortsansichten. Beschreibender Katalog der Arbeitsattestate wandernder Handwerksgelesen (1731-1830)*. Band 1: Allgemeiner Teil, Stuttgart 1982.
- 23 Srov. Ivan PFAFF, *První stávka na Vysočině v Telči r. 1851*, *Vlastivědný věstník moravský*, 15, 1960, s. 98-100.
- 24 Byl to Hermann, Schlesinger a Skene, dále J. T. Demoulin, Delinius a Braun.
- 25 Byli to přadláčtí mistři Vasain, Hardy, Boshammer, Jack, štrukařský mistr Hart, postřihovačský mistr Demoulin, valchářský mistr Melin, mistr v česárně Pirard, mistr v lisovně Burhanns a valchářský mistr Hoffmann.
- 26 Byl to Philippi a Freistadter.

Arbeiter, Meister und Beamte der Feintuchfabrik
in Telč 1807-1861

Jan Janák

Auf Grunde der Matrikeln der Pfarre Telč ist es festzustellen, daß in der Feintuchfabrik in Telč, die hier unter verschiedenen Inhabern ab Ende des Jahres 1807 bis Ende der 50er Jahre tätig war und 500-600 Personen beschäftigte, die als Arbeiter in verschiedenen Kategorien Beschäftigten meistens aus Telč oder der nahen Umgebung stammten. Von der Arbeitern waren nur 6 Ausländer, die aus den entwickelteren Ländern Westeuropas kamen.

Die heimischen Personen überwogen auch in der Kategorie der Meister: in den Matrikeln wurden insgesamt 36 Meister festgestellt, 26 davon kann man für heimische Kräfte halten (obwohl in einigen Fällen bestimmte Bedenken bestehen), und nur 10 kamen nachweislich aus dem Ausland.

Es wurden 12 Beamte konstatiert, bei 6 davon kennen wir die Herkunft nicht, 4 waren Einheimische und 2 kamen aus dem Ausland. Von 3 festgestellten Direktoren waren 2 Ausländer (aus Frankreich und aus den Niederlanden) und einer war ein Einheimischer.

Die Ausländer erschienen in den Matrikeln in größerem Ausmaß erst von Anfang der 30er Jahre an und besonders dann in den 40er Jahren. Von den Jahren 1837 bis 1865, in denen die Angaben über die Fabriksbeschäftigten enden, kennen wir 284 Angestellte mit Namen.

Neun Ausländer stammen aus den Niederlanden, bei drei kennen wir die Herkunft nicht, und je einer kam aus Sachsen, Frankreich, wahrscheinlich aus Groß Britannien, aus dem preußischen Schlesien, aus Ungarn, aus Ostpreußen, aus dem Elsaß und vom Niederrhein.

Übersetzt von Jiřina Štouračová

Adresa autora:

Prof. PhDr. Jan Janák, CSc., FF MU – Historický ústav, A. Nováka 1, 660 88 Brno